

Styl religijny

MARZENA MAKUCHOWSKA*

CITATION: Makuchowska M., 2025, Styl religijny, „*Stylistyka*” XXXV: 147–169, <https://doi.org/10.25167/Stylistyka35.2025.8>

1. Rozwój badań

Postulat badania stylu religijnego jako odrębnej odmiany funkcjonalnej polszczyzny pojawił się w Polsce pod koniec lat 80. XX wieku (zob. Bajerowa 1988), gdy z jednej strony doceniono rolę religii w życiu społecznym, a zatem i bogactwo problemów związanych z komunikacją w tej sferze, a z drugiej – po przemianach ustrojowych w kraju można było swobodnie o niej mówić. Przedtem jednak wiele cennych uwag o własnościach tekstów religijnych poczyniono w ramach badań nad historią języka (zabytkami polszczyzny) oraz rozwojem odmiany artystycznej ze względu na walory estetyczne pieśni, modlitw, przekładów Biblii itp. (zob. bibliografię w: Makuchowska 1995, 2013), a także w ramach badań nad związkami literatury z religią (zob. np. Wilkoń 2002, 2004 oraz prace Ośrodka Badań nad Literaturą Religijną na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim). Od dawna zainteresowanie budziła też leksyka chrześcijańska (Klich 1927). Dla celów praktycznych refleksję nad stylem kazań uprawiano w ramach katechetyki (nauki religii) oraz ho-

* <https://orcid.org/0000-0003-1357-2211>, Uniwersytet Opolski, Opole, Polska, mmak@uni.opole.pl

miletyki, czyli działu teologii zajmującego się kaznodziejstwem (szczegóły zob. Makuchowska 1995).

W ciągu ostatnich 30 lat komunikacja w religii stała się jednym z najchętniej podejmowanych problemów badawczych (zob. Mikołajczak, Rybka 2013; Umińska-Tytoń 2016). Poświęca się mu konferencje, organizowane przez ośrodki uniwersyteckie (m.in. Lublin, Poznań, Łódź, Opole, Gdańsk, Słupsk) oraz (istniejący od 1999 roku) Zespół (dawniej: Komisja) Języka Religijnego przy Prezydium Rady Języka Polskiej Akademii Nauk. Literaturę tej odmiany tworzą liczne opracowania, z których wiele ukazało (ukazuje) się w seriach wydawniczych oraz jako czasopisma, m.in.: „Łódzkie Studia Teologiczne”, Język doświadczenia religijnego (Gorzów Wielkopolski), „Język – Szkoła – Religia” (Gdańsk), Język religijny dawniej i dziś (Poznań), „Poznańskie Spotkania Językoznawcze” oraz – najbardziej żywotna – „Teolingwistyka” (Tarnów: Wydawnictwo Biblos; tom 19 w 2022 roku); pod hasłem *Styl i religia* wyszedł numer międzynarodowego czasopisma „Stylistyka” (29/2020). W 2007 roku wydano *Bibliografię języka religijnego 1945–2005*, która rejestrowała wówczas ponad 2 tysiące prac.

2. Etykietki terminologiczne

Najczęściej używane, a zarazem najbardziej ogólne jest pojęcie (i termin) *język religijny*. To właśnie tę etykietkę zdaje się promować nazwa *teolingwistyka* (łac. *lingua* ‘język’), która – wprowadzona w 1981 roku przez belgijskiego językoznawcę Jeana Pierre’a van Noppa (na grunt polski przeszczepiona przez Elżbietę Kucharską-Dreiss; Kucharska-Dreiss 2004) – zadomowiła się w żargonie (polskiego i europejskiego) środowiska zajmującego się omawianą sferą. O *języku religijnym* mówi najbardziej znana i uznana definicja wyznaczająca pole badań: językiem religijnym nazywa się odmianę języka ogólnego wyróżnioną apriorycznie nie na zasadzie formy, lecz funkcji, jaką pełni w życiu społecznym, a konkretnie – w życiu związanym z wiarą w istnienie świata nadprzyrodzonego i możliwość kontaktu z nim (Bajerowa, Puzyńska 2000).

Termin *styl religijny* wyrażniej sytuje obiekt badawczy w stylistyce funkcjonalnej, w której wyróżniono już takie odmiany polszczyzny, jak styl potoczny, naukowy, artystyczny, urzędowy i inne. Podkreśla też przekonanie, że specyfika samej religii skutkuje jakąś wiązką względnie trwałych cech, nadających tej odmianie własny, rozpoznawalny charakter. O wykształceniu

się stylu religijnego zdecydowało jego miejsce w kulturze, wyznaczone przez działania religijne (kult), które mają właściwe sobie sensory, cele i formy, a także własną przestrzeń (świątynia) i instytucje (Kościół/Kościóły), jak również własną historię, w tym wypadku szczególnie długą i spójną (por. wielowiekowe dzieje gatunków, a nawet samych tekstów, jak np. niektóre modlitwy czy pieśni, a także rozwój tej odmiany polszczyzny zapoczątkowany przyjęciem chrześcijaństwa w X wieku).

Ostatnimi czasy, w związku z dynamicznym rozwojem badań spod znaku analizy dyskursu, z *językiem* i *stylem religijnym* konkuruje etykieta *dyskurs religijny* (zob. Makuchowska 2024). Łączy się ona z perspektywą oglądu, która mocniej uwypukla kwestie zależności sposobów użycia języka od kontekstu oraz podmiotowy charakter praktyki językowej, widzianej jako aktywność społeczna – czyjaś, dla kogoś, w określonych celach itd. Na sferę komunikacji związaną z religią zaczęto więc patrzeć tak jak na pozostałe – pod kątem wytwarzania i reprodukcji zbiorowych sensów, kształtowania wiedzy, tożsamości i relacji (także relacji władzy) w obrębie (i dla) własnej wspólnoty religijnej oraz w przestrzeni zewnętrznej, dostrzega się bowiem, że cele tej praktyki skierowane są zarówno na świat *sacrum* (rozwój wiary, religijności, życia duchowego, moralności *etc.*), jak i na świat *profanum* (wpływ na całokształt życia społecznego, udział w walce o legitymizację czy dominację w ogólnej przestrzeni publicznej; zob. np. Skowronek 2006; Bobrowska 2007).

Terminy *język/styl/dyskurs religijny* często wyrażają opozycję między językiem w religii a językami w pozostałych obszarach kultury (językiem: *świeckim, codziennym, potocznym, zwykłym, ogólnym*), co odzwierciedla wyróżnianą przez religiologów opozycję *sacrum – profanum*, sugerując zarazem specyficzne (osobliwe) właściwości tej sfery życia i komunikacji.

3. Perspektywy metodologiczne

Strukturalistyczne podejście do stylów nie pozwalało zobaczyć w tekstach religijnych odrębnej odmiany stylowej polszczyzny, gdyż poza specyficzną leksyką (typu: *Bóg, anioł, liturgia, sakrament, adwent* itp.) oraz tzw. biblizmami (leksykalnymi i frazeologicznymi) nie widziano tu tzw. środków stylowych (fonetycznych, fleksyjnych czy składniowych), których nie miałyby inne style (np. artystyczny czy publicystyczny, do których zresztą zaliczano

gatunki związane z religią; zob. Pałucka 2000). Dopiero antropologiczno-semiotyczna koncepcja stylu pozwoliła dostrzec specyfikę tej komunikacji w tzw. sferze wartości, której składniki – o charakterze ekstralingwalnym – po raz pierwszy wymieniła Maria Wojtak (ideocentryzm w opozycji do potocznego antropocentryzmu, psychologizm, idealizm i wspólnotowość w widzeniu człowieka, symboliczne i kontemplacyjne widzenie świata, operowanie wieloma kodami, dialogowość, sytuacja komunikacyjna i układy ról uwzględniające uczestników ze świata *sacrum*; Wojtak 1992: 90–91). Na dalszy rozwój prac nad stylem religijnym wpływały nowe nurty w humanistyce (teoriotekstowy i genologiczny, pragmatyczny, kognitywistyczny, kulturowy, aksjologiczny, dyskursologiczny), które owocowały poszerzaniem spektrum (zewnątrzjęzykowych) właściwości uznawanych za charakteryzujące ten styl, odsłaniając jednocześnie mnogość czynników kontekstowych (psycho-socjo-kulturowych i sytuacyjnych), które go kształtują.

Zwraca się uwagę na specyfikę odmiany obsługującej religijny obszar życia społecznego, konfrontując ją z pozostałymi odmianami polszczyzny (perspektywa dyferencjalna), znacznie częściej jednak sukcesywnie opisuje się poszczególne obszary użycia języka w religii (perspektywa deskryptywna), przy czym badania dążą nie tylko do rejestrowania w tekstach zjawisk stylowych, ale także do ich interpretacji i wyjaśniania, odkrywania możliwych źródeł i motywacji. Wiąże się to z inter- czy nawet transdyscyplinarnością prac, które wymagają korzystania z różnych subdyscyplin lingwistyki oraz szeregu innych nauk zajmujących się religią, tzw. religioznawczych czy religiolologicznych (filozofia, socjologia, psychologia, antropologia, historia, wiedza o architekturze sakralnej i sztukach plastycznych, medioznawstwo *etc.*; zob. Mikołajczak, Rybka 2013: 147). Wyróżnione miejsce ma jednak teologia, która jako doktrynalne (a także normatywne) podłoże danej religii może stanowić dla komunikacji religijnej szczególnie istotne źródło determinantów. Od początku przyjmowano również, że styl religijny przenika się z innymi odmianami stylowymi polszczyzny: potoczną, artystyczną, dydaktyczną, naukową, administracyjno-prawną lub medialną, a badania nad nimi wzbogacają wiedzę o stylu religijnym. W Zespole Języka Religijnego i w Kole Współpracowników obecni są praktycy działalności związanej z religią (teolodzy, homiliści, katecheci, dziennikarze), którzy orientują badania na cele aplikatywne.

Ze względu na dominację Kościoła katolickiego w Polsce bada się przede wszystkim teksty związane z tym wyznaniem, jednak inne konfesje chrze-

ścijańskie (ewangelicyzm, prawosławie) i religie (islam, judaizm) są także obserwowane, w tym porównawczo.

4. Główne zagadnienia badawcze

4.1. Funkcje języka religijnego

Jednym z pierwszych problemów ogólnych, jakie podjęto w polskiej teolingwistyce, było pytanie o funkcje języka religijnego, których jest szczególnie wiele (ze względu na bogactwo form życia religijnego; zob. Grzelak 2005) i które mają tu wyjątkowy charakter (w związku ze specyfiką tej sfery). Kwestiom tym poświęcono konferencję, a następnie jeden z tomów serii Teolingwistyka (*Funkcje wypowiedzi...* 2014), w którym rozważano funkcje najbardziej typowych gatunków (naukowych w teologii, biblijnych, modlitwy i jej odmian, homilii, katechezy, wypowiedzi instytucjonalnych Kościoła i in.) oraz sposoby ich językowych realizacji, także w aspekcie skuteczności przekazu. Szczególnym rozważaniom poddawano problem tzw. funkcji sakralnej (ujmowanej również jako funkcja uczestniczenia w *sacrum* lub profetyczna; Grzegorzczukowa 2001; Zdunkiewicz-Jedynak 2014), związanej z wypowiedziami, w których – jak się wierzy – przekraczane są granice dwóch różnych ontycznie światów (np. *Biblia* jako Słowo Boga, akty sakramentalne itp.) i które mają moc sprawczą (np. formuła transsubstancjacji czy odpuszczenia grzechów w spowiedzi).

Wzmoczone zainteresowanie wzbudza także funkcja perswazyjna tekstów religijnych, gdyż wpływanie na przekonania, postawy i zachowania (religijne i moralne) ludzi jest kluczowym zadaniem komunikacji w religii (Zdunkiewicz-Jedynak 1996; Garpiel 2003; Kępka 2009; Kamper-Warejko, Kulawicka-Kamińska 2020).

Wymienia się także funkcje: symboliczną, ekspresywną, regulującą (normatywną) oraz socjalizującą (zob. Makuchowska 2013: 491–492).

4.2. Gatunki języka religijnego

Szczególnie często obieraną ścieżką poznawania stylu religijnego stały się badania genologiczne, opisujące gatunki, które wykształciły się i funkcjonują w tym obszarze komunikacji. Zajęto się m.in.: modlitwą (i jej różnymi odmianami; np. Makuchowska 1998; Mikołajczak 2004; Grześkiewicz 2016;

Wojtak 1999, 2019), pieśnią i piosenką religijną (m.in. tomy *Z kolędą...* 1995 oraz *Pieśń i piosenka...* 2022; Zdunkiewicz-Jedynak 2006a; Ożóg 2022), kazaniem i homilią (zob. poniżej), listem pasterskim (Zachwieja 1999; Wojtak 2003; Skowronek 2006), encykliką (Ceglińska 2000), katechizmem (zob. tom *Język katechezy* 2008), polemiką religijną (Hawrysz 2012), spowiedzią, rachunkiem sumienia (Wojtak 2007), tzw. świadectwem religijnym (Nowak 2005), prorocstwem (Kładoczny 2004), ogłoszeniem parafialnym (Majewska-Tworek, Zaśko-Zielińska 2004), esejem teologicznym (Petthe 2012), a także gatunkami pojawiającymi się w mediach – np. w telewizji czy w Internecie (np. Zdunkiewicz-Jedynak 2006b). Wyjątkowe dokonania na polu genologicznym stylistyka polska zawdzięcza Marii Wojtak (m.in. Wojtak 1999, 2003, 2004, 2007, 2011, 2019, 2021), która nie tylko wieloaspektowo opisała liczne gatunki religijne w ich różnych postaciach (prosty i złożony – jak modlitewnik, nabożeństwo), ale także stworzyła własną metodologię, którą wykorzystują inni badacze. Wśród dokonań Marii Wojtak jest również wskazanie na stanowiony charakter niektórych gatunków, czyli ich zależność wprost od ustaleń doktrynalnych, a także zwrócenie uwagi na procesy ewolucji i transformacji gatunków w wyniku ich osadzenia (translokacji) w nowych kontekstach, stwarzanych przez rozwój zarówno religijnej, jak i pozostałych sfer współczesnej komunikacji.

4.3. Podstyle języka religijnego

Jednocześnie – znajdując wspólny mianownik – łączy się opis gatunków obsługujących te same dziedziny komunikacji religijnej, co owocuje wydzieleniem (i charakteryzowaniem) różnych (pod)stylów, takich jak przede wszystkim:

4.3.1. Kultowy (sakralny, liturgiczny), czyli język tekstów używanych podczas działań kultowych (mszy, sakramentów, obrzędów i in.), skodyfikowanych w specjalnych *księgach* (tzw. liturgicznych, jak *Mszał Rzymski*, *Lekcjonarz*) lub przynajmniej dopuszczonych do takiego użytku, ale także tekstów tzw. pobożności prywatnej, jak modlitwa, pieśni i inne teksty zawarte w modlitewnikach (np. w tzw. książeczkach do nabożeństwa). Jako gatunki z samego centrum życia religijnego uznawane są one za szczególnie cenną poznawczo podstawę do charakterystyki (proto)typowych cech omawianego stylu, gdyż instytucjonalnie objęte są świadomą troską o ich formę (np. nie naruszalność, zgodność z łacińskim pierwowzorem lub z tradycją, poprawność

merytoryczna, rejestr wysoki, separacja od języka potocznego, relacje intertekstualne z *Biblią*). Opisom gatunkowej postaci działań kultowych różnych konfesji (specyfiki poznawczej, pragmatycznej, kompozycyjnej i stylistycznej) towarzyszy refleksja nad kwestią komunikatywności języka kultowego, który jest szczególnie trudny pojęciowo (abstrakcyjny, nieodnoszący się do znanych realiów „tego” świata), nasycony terminologią teologiczną, skondensowany treściowo w sposób obcy polszczyźnie (m.in. wskutek tłumaczenia z łacińskich oryginałów). Zbiór prac na ten temat zawiera tom 14 serii Teolingwistyka (*Język w liturgii* 2018) i komplementarny wobec niego tom 17 (*Nabożeństwo chrześcijańskie* 2021), a także: Wojtak 2019; Sobczykowa 2023.

4.3.2. Kaznodziejski, czyli język podstawowych gatunków religijnych służących głoszeniu wiary i moralności (kazania, homilie, postylle, listy pasterskie oraz encyklika jako forma nauczania papieża, jak również wypowiedzi realizujące tzw. ewangelizację). Analizy konkretnych materiałów pozwalają ukazywać nie tylko kształt gatunkowy tych tekstów, ale także różnorodność czynników determinujących realizację reguł gatunkowych, jak typ i osobowość nadawcy, typ odbiorcy (wiek, wykształcenie, środowisko), typ sytuacji (zwykła, uroczysta), poruszana tematyka (np. kazania ślubne, pogrzebowe, pasyjne, katechizmowe, patriotyczne itp.) (zob. Makuchowska 1995, 2013 oraz tomy: *Fenomen kazania* 1994; *Funkcja słowa...* 1998; *Retoryka dziś...* 2001; *Retoryka na ambonie...* 2003; *Nowa ewangelizacja...* 2017; *Język homilii i kazań* 2020; także: Sieradzka-Mruk 2003; Matuszczyk, Wojtak 2004; Wojtak 2019); ważnym determinantem stylu tych wypowiedzi jest też oczywiście czas ich powstania, co widać dzięki badaniom tekstów nie tylko współczesnych, ale także historycznych (np. Bizior 2018; Przymuszała 2003).

4.3.3. Katechetyczny, tworzony przez teksty służące nauczaniu religii, a więc o nastawieniu dydaktycznym; analizuje się przede wszystkim styl podręczników do katechezy szkolnej oraz jednostek lekcyjnych, głównie pod kątem ich przystosowania do możliwości percepcyjnych użytkowników (dzieci i młodzieży), zasobu leksykalnego, a także obecności odmiany potocznej i środowiskowej (zob. np. *Język katechezy* 2008; artykuły w czasopiśmie „Język – Szkoła – Religia”).

4.3.4. Mistyczny, składający się z wypowiedzi o przeżyciach metafizycznych (dotyczących bezpośredniego kontaktu z *sacrum*); analizy zmierzają do odkrycia, w jaki sposób mistycy usiłują przekroczyć ograniczenia języka i wyrazić specyfikę tych doświadczeń. Wykazano, że szczególne zastosowanie

znajdują tu środki metaforyczne, aksjologiczno-emotywnie, wyrażenia paradoksalne, negacje itp. (np. Rutkowska 2017, 2023; Wieczorek 2018).

4.3.5. Biblijny, czyli język polskich tłumaczeń *Biblii*, do użytku w działaniach kultowych, ale także poza nimi. Bogaty dorobek badań historyczno-językowych (prowadzonych głównie w uniwersytetach: łódzkim, poznańskim i wrocławskim) ukazuje genezę i rozwój polskiego stylu biblijnego oraz charakterystykę jego tradycyjnej postaci, ukształtowanej przez tłumaczenia XVI-wieczne i utrwalonej przez wielowiekowe użytkowanie katolickiego przekładu ks. Jakuba Wujka oraz protestanckiej *Biblii gdańskiej* (typowe tematy, postaci, motywy, antropomorfizacje, biblijne archetypy i symbolika, cechy leksykalne, właściwości fleksyjne, słowotwórcze i składniowe przeniesione z tłumaczonych pierwowzorów itp.) (zob. m.in. tomy z serii: *Język religijny dawniej i dziś*; także: *Polszczyzna biblijna...* 2009; *Biblia Jakuba Wujka...* 2013; *Odkrywanie tajemnic...* 2022 oraz Bieńkowska 2002; Kwilecka 2003). Analizuje się style przekładów dokonanych przez wybitnych twórców (dawnych i współczesnych), zwłaszcza psalmów (psalterzy), które należą do gatunków biblijnych o walorach poetyckich (wyróżnia się nawet *polski styl psalterzowy*) (zob. np. Greszczuk 2000; Woźniak 2002; Kowalska 2003, 2013). Równocześnie oglądowi (jak również osądowi) poddaje się współczesne tłumaczenia (Duda 1998; Szczepińska 2005; Koziara 2009; Nowak 2015), w tym także te, które zbliżają styl biblijny do polszczyzny potocznej, również w jej odmianach gwarowych i slangowych (zob. np. Walczak 2007); próbuje się rozstrzygnąć kwestię wyboru właściwego rejestru stylowego dla translacji biblijnych (zob. np. Kamieniecki 2012).

4.3.6. Medialny, wyróżniony w związku z faktem, że religie wykorzystują wszystkie nowoczesne środki przekazu (oprócz „starych”, jak radio, telewizja i prasa, także Internet); badaczy interesują konsekwencje (komunikacyjne, poznawcze, gatunkowe, językowo-stylistyczne itp.) takiego włączenia wypowiedzi religijnych w przestrzeń dyskursu medialnego (zob. tomy: *Dyskurs religijny w mediach* 2010 i *Język – media – religia...* 2022 oraz Zdunkiewicz-Jedynak 2006b; Zagórska 2018; Kindziuk 2020).

4.3.7. Teologiczny, związany z działalnością religijnych instytucji naukowo-badawczych i dydaktycznych (wyższe seminaria duchowne, teologiczne wydziały uniwersyteckie itp.); tu stwierdza się podobieństwa stylistyczne do polszczyzny naukowej (terminologia, definiowanie, argumentacja), ale także cechy swoiste, wynikające z funkcji, jaką jest opis rzeczywistości

transcendentnej i duchowej, nieobserwowalnej empirycznie, podobnie więc jak w języku mistycznym zauważa się antynomie, paradoksy, wysoki stopień abstrakcji, co z kolei utrudnia przyswajalność tych tekstów i powoduje konieczność „przekładania” ich na język bardziej zrozumiały (np. na użytek kaznodziejstwa czy też katechezy) (zob. Makuchowska 2013: 510–512 oraz Pieciul-Karmińska 2007; Pethe 2012).

4.3.8. Artystyczny, który tworzą utwory (proza, poezja, dramat) w jakiś sposób odnoszące się do *sacrum* – w warstwie tematycznej, w nawiązaniach gatunkowych, leksykalnych itp. Zwłaszcza poezja okazuje się formą predestynowaną do wyrażania przeżyć, refleksji i uczuć religijnych, bada się więc lirykę polskich poetów różnych epok (m.in. tom *Sacrum w literaturze* 1983; Kudyba 2000; Zarębianka 2001; Gorzelana 2006, 2016), a także współczesne zjawisko nazywane *poezją kapłańską*, czyli lirykę osób duchownych (m.in. Karola Wojtyły, Jana Twardowskiego, Janusza Pasierba; m.in. Karwala 1996; Pethe 2000; Sławek 2018 oraz literatura podana w punkcie 4.7.). Badania te wykazują wiele cech wspólnych dla stylu religijnego i poetyckiego – sposoby mówienia niepośredniego (metafory, porównania, paradoksy), nacechowanie aksjologiczne i ematywne, przełamywanie konwencji i dążność do odświeżania języka.

4.4. Leksyka religijna

Kontynuowane są badania warstwy leksykalno-terminologicznej języka religijnego (zob. artykuły w tomie *Tysiąc lat...* 1999; także m.in. Karpluk 2001; Klimczak 2004). Najnowszym dokonaniem na tym polu jest *Słownik polskiej terminologii prawosławnej* (2022), zawierający ok. 4000 haseł w języku polskim, uzupełnionych o odpowiedniki greckie, cerkiewnosłowiańskie i angielskie, zarówno współczesne, jak i dawniejsze, oficjalne i potoczne. Powstało także szereg prac o charakterze porównawczym – międzyreligijnym (zob. Kulawicka-Kamińska 2004, 2013) oraz międzykonfesyjnym, które ukazują podobieństwa i różnice w aspekcie zarówno ilościowym, jak i jakościowym (treści semantyczne, wartość pragmatyczna pojęć) czy też wpływ polskiej tradycji translatorskiej (np. Winiarska 2004; Pawlikowska 2015; Gozdek, Woźniak 2023). Sprawdza się obecność leksyki religijnej w ogólnych słownikach polszczyzny (np. Przybylska 2023), a także w języku poszczególnych środowisk (np. w gwarach, m.in. Greń 2012), tekstów i gatunków (np. Łojek 2001; Kępka 2005) lub też motywowaną funkcjonalnie (np. analizy słownictwa

perswazyjnego w kazaniach, m.in. Zdunkiewicz-Jedynak 1996). Szczególny obiekt badań stanowi leksyka biblijna, w tym także biblijna frazeologia (m.in. Komornicka 1994; Godyń 1995; Bieńkowska 1999; Koziara 2001; Woźniak 2002; Lisowski 2010, 2018) oraz nazwy własne, tzw. onomastyka biblijna, którą zajmują się przede wszystkim bibliści (zob. Wittlieb i in. 1991), ale również językoznawcy (zob. np. Zarębski 2005, 2006).

4.5. Językowe obrazy pojęć religijnych

W związku z rozwojem (a także popularnością) kognitywistycznych i etnolingwistycznych nurtów we współczesnym językoznawstwie szczególne zainteresowanie zyskała kategoria *językowego obrazu świata*, szereg opracowań poświęcono więc sposobom konstruowania obrazu poszczególnych elementów świata *sacrum* – Boga, Chrystusa, Maryi, Szatana, „zaświatów”, Kościoła, krzyża i in. (m.in. artykuły w tomach: *Tysiąc lat...* 1999; *Obraz Boga...* 2000; *Bóg w językach...* 2006; *Człowiek i sacrum...* 2006 oraz Obremski 1990; Kowalewska-Dąbrowska 2006; Szarlej 2013; Rutkowska 2014; Sławek 2018). Badacze wykorzystują kognitywne koncepcje metafor i amalgamatów pojęciowych (głównie w rozumieniu klasyków: Lakoffa, Johnsona, Turnera i Fauconniera), wskazując na ich rolę w upostaciowaniu rzeczywistości nadprzyrodzonej, której – jako empirycznie niepoznawalnej – nie można opisać, a także w kreowaniu określonego rozumienia i wartościowania pojęć, a przez to ich określonej wizji (np. feministyczny obraz Boga jako matki – zob. Gomola 2010; obraz alkoholizmu w listach pasterskich Episkopatu Polski – zob. Skowronek 2006; obraz prawa moralnego – Kominek 2009; obraz Kościoła jako rzeczywistości duchowej – zob. Makuchowska 2019). W kategoriach *językowego obrazu* ujmuje się religijne conceptualizacje pojęć, takich jak: *pokora*, *pycha*, *miłość*, *radość*, *nadzieja*, *wolność*, *smutek* i in. (np. artykuły w tomach z serii *Język religijny dawniej i dziś*, *Człowiek i sacrum...* 2006 oraz Grzegorzcykowa 1993).

4.6. Analizy aksjologiczne stylu religijnego

Rzecz jasna, rozwój lingwistyki aksjologicznej z kolei inspiruje badaczy do przyglądania się tekstom religijnym pod kątem kreowania w nich świata wartości, a przez to również ich nacechowania afektywnego. W tym nurcie badań mieszczą się

prace zarówno nad ogólnie ujętą leksyką wartościującą stylu religijnego (zob. pkt 4.4.), jak i wartościowaniem w konkretnych gatunkach lub tekstach (zob. np. Koziara 1993; Wiatrowski 2010; Rybka 2014).

4.7. Style osobowości religijnych (idiolekty)

Chętnie podejmowaną drogą (różnoaspektowego) poznania stylu religijnego są analizy twórczości konkretnych postaci, uznawanych za wybitnych (popularnych, znaczących, nie tylko w sferze religijnej, ale także szerzej – w polskiej kulturze narodowej) kaznodziejów i/lub artystów słowa (zob. pkt 4.3.8.). Zainteresowaniem cieszą się kazania (polemiki, postylle, mowy, encykliki itp.) osobowości historycznych (Kępka 2011, 2023) oraz współczesnych (tzn. z ostatniego i bieżącego stulecia; zob. np. Giszczyńska 2001; Chlipała, Jasińska 2016; Makuchowska 2009). Szczególną uwagę darzy się twórczość Karola Wojtyły (papieża Jana Pawła II), której poświęca się zarówno pojedyncze studia, jak i całe konferencje i monografie (m.in. *Jan Paweł II...* 2001; *Jan Paweł II...* 2009; *Karol Wojtyła...* 2010; także: Ceglińska 2000; Ołdakowska-Kufel 2004; Rybka 2014). Stanisław Gajda rozważał zjawisko osobowości charyzmatycznej w stylu religijnym (Gajda 2020).

4.8. Przemiany stylu religijnego

W ujęciach diachronicznych ukazuje się modyfikacje i transformacje stylu religijnego (procesy językowe, stylistyczne, leksykalne, gatunkowe, dyskursywne) (Makuchowska 2008, 2011; Wojtak 2013; Sieradzka-Mruk 2016; Ożóg 2019). W wypadku tej odmiany szczególną rolę odgrywa czynnik instytucjonalny, związany z działaniami Kościoła katolickiego, np. z decyzjami II Soboru Watykańskiego (wprowadzenie języków narodowych do liturgii, postulat odnowy i powrotu do źródeł, zmiana stosunku do świata zewnętrznego itp.). Inne siły sprawcze również się uwzględnia – przemiany cywilizacyjne, kulturowe, społeczne czy technologiczne (wpływ nowych mediów, ekspansja potoczności itp.).

4.9. Cechy stylu religijnego

Ze studiów nad poszczególnymi gatunkami, (pod)stylami, warstwami czy dyskursami, widzianymi synchronicznie oraz w ich rozwoju historycznym,

wywodzi się cechy stylu religijnego, ujmując je przede wszystkim jako własności ekstralingwalne, mające w tekstach swoje wykładniki (wyznaczniki, sygnały). Wielkie zróżnicowanie wewnętrzne (wielofunkcyjność, różnorodność gatunkowa, mnogość czynników kontekstowych, heterogeniczność, polimorficzność itp.) sprawia, że cechy te można interpretować (według propozycji Marii Wojtak 2009) jako antytetyczne pary, bieguny na osi, pomiędzy którymi mogą się sytuować konkretne wypowiedzi. Są to: rytualizacja vs spontaniczność; hieratyczność vs potoczność; zachowawczość vs ewolucyjność; profesjonalność vs ogólność; monologowość vs dialogowość; metaforyczność vs dosłowność; wspólnotowość vs indywidualizacja. Cechy, które (także w świadomości powszechnej) kojarzą się ze sferą religijną – rytualizacja i formuliczność, zachowawczość języka (archaizmy), środki stylu wysokiego, specjalna leksyka, typowe motywy, toposy, symbole, metafory (w tym szczególnie te o proveniencji biblijnej, zapewniające zarazem intertekstualność ze świętą księgą chrześcijaństwa), wspólnotowy charakter działań (i językowe środki kolektywności) *etc.* – bardziej charakteryzują teksty funkcjonujące w centrum sfery religijnej, związane bezpośrednio z obrzędem (liturgia), a więc oficjalne i kontynuujące tradycję; są to zarazem przede wszystkim teksty utrwalone i odtwarzane (modlitwy, pieśni, wypowiedzi doktrynalne itp.). Gatunki „żywe” natomiast, powstające na bieżąco, w tym także gatunki nowe (i przeobrażające się), a przy tym realizowane w rozległej przestrzeni wokółkultowej, łatwiej ulegają procesom upodabniania się do pozostałych, „świeckich” odmian polszczyzny. Dotyczy to także niektórych wypowiedzi z centrum kultu, jak kazania/homilie, tzw. komentarze i (mszalne) ogłoszenia duszpasterskie, które z zasady powinny być blisko języka słuchaczy, a więc głównie odmiany potocznej, choć sięganie do zbyt niskich rejestrów może skutkować desakralizacją i banalizacją języka (zob. np. Przybylska, Przyczyna 2012).

Z badań wynika również, że do cech typowych stylu religijnego należy jego nasycenie środkami wartościowania, a przez to także wyrażania emocji, przy czym zestaw, hierarchia i sposób profilowania wartości są zdeterminowane religijnie. Nieodczowność wartościowania wynika z samej istoty relacji religijnej (por. *kult* – ‘oddawanie czci, uwielbienie’, a więc pozytywne waloryzowanie przedmiotu religijnego), jak również ze splotu postawy religijnej z moralną (Kořakowski 1991); wartościowanie w dyskursach religijnych wynika ponadto z postulatu propagowania religijnej „moralnej wizji świata” w całej przestrzeni publicznej.

Zauważa się też antytetyczność jako zasadę organizacji tekstów, zwłaszcza kaznodziejskich, kontrastowanie bowiem (np. *dobro – zło, świętość – grzech*) sprzyja perswazyjności przekazu (np. Bieńkowska 1994). W podobnej roli występuje analogia (Wojtak 2004: 108), czyli zestawianie ze sobą świata *sacrum* i świata *profanum* (np. męki Chrystusa z cierpieniem ludzkim, postępowania postaci biblijnych, świętych itp. z postawami wiernych).

W sumie jednak badania tak rozległej sfery życia religijnego, w wielości jego przejawów, funkcji, uwarunkowań itp., pokazują raczej różnorodność konfiguracji cech (i ich wykładników) na poziomie konkretnych gatunków, (pod)stylów czy dyskursów.

* * *

Wzmoczone zainteresowanie odmianą polszczyzny obsługującą życie religijne szybko przyniosło wiele cennych wyników. Zaowocowało też pewną integracją językoznawstwa z teologią, co sugeruje etykieta *teolingwistyka* (jakkolwiek natura tej bliskości wydaje się jeszcze kwestią do przemyślenia). Dotychczasowe zdobycze otwierają jednak coraz szersze perspektywy, niezależnie więc, czy pod szyldem stylistyki, czy tylko już teolingwistyki, prace będą rozwijać się nadal, zyskując (jak się wydaje) nowy impuls dzięki coraz szerszym kontaktom z badaczami z innych krajów.

Literatura

- Bajerowa I., 1988, Rola języka we współczesnym życiu religijnym. Wprowadzenie do dyskusji. – *O języku religijnym. Zagadnienia wybrane*, red. M. Karpluk, J. Sambor, Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Bajerowa I., Puzynina J., 2000, Język religijny. Aspekt filologiczny. – *Encyklopedia katolicka*, t. 8, red. B. Migut i in., Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Biblia Jakuba Wujka w życiu i kulturze narodu polskiego*, 2013, red. R. Słowińska, Poznań: Polska Akademia Nauk.
- Bibliografia języka religijnego 1945–2005* (Teolingwistyka 4), 2007, oprac. M. Makuchowska, Tarnów: Biblos.
- Bieńkowska D., 1994, Elementy antonimiczne we współczesnej prozie kaznodziejskiej, „*Łódzkie Studia Teologiczne*”, t. 3, s. 133–142.
- Bieńkowska D., 1999, *Słownictwo i frazeologia w Psalterzu przełożonym przez ks. Jakuba Wujka (1594)*, t. 1–2, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.

- Bieńkowska D., 2002, *Polski styl biblijny*, Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie.
- Bizior R., 2018, *Kazanie jako wspólnototwórczy gatunek wypowiedzi w drugiej połowie XIX wieku*, Częstochowa: Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza.
- Bobrowska E., 2007, *Obrazowanie społeczeństwa polskiego w mediach. Analiza radiomaryjnego dyskursu*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bóg w językach, tekstach artystycznych i narracjach*, 2006, red. A. Różyło, Sandomierz: Wyższa Szkoła Humanistyczno-Przyrodnicza.
- Ceglińska A., 2000, *Piękno papieskiego słowa. O stylu encyklik Jana Pawła II*, Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie.
- Chlipała A., Jasińska B., 2016, (Nie)zwyczajny język w (nie)zwyczajnych kazaniach i konferencjach księdza Piotra Pawlukiewicza, „*Język – Szkoła – Religia*”, t. 11, s. 7–19.
- Człowiek i sacrum. O pojęciach religijnych w języku i kulturze*, 2006, red. D. Sarzyńska, R. Tokarski, Sandomierz: Towarzystwo Naukowe Sandomierskie, Wyższa Szkoła Humanistyczno-Przyrodnicza.
- Duda H., 1998, „...każdą razą Biblię odmieniać”. *Modernizacja języka przedruków Nowego Testamentu ks. Jakuba Wujka*, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Dyskurs religijny w mediach* (Teolingwistyka 8), 2010, red. D. Zdunkiewicz-Jedynak, Tarnów: Biblos.
- Fenomen kazania*, 1994, red. W. Przyczyna, Kraków: Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego.
- Funkcja słowa w ewangelizacji*, 1998, red. M. Kamińska, E. Umińska-Tytoń, Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie.
- Funkcje wypowiedzi religijnych* (Teolingwistyka 11), 2014, red. R. Przybylska, W. Przyczyna, Tarnów: Biblos.
- Gajda S., 2020, Styl charyzmatyczny, „*Stylistyka*”, t. XXIX, s. 9–23, <https://doi.org/10.25167/Stylistyka29.2020.1>.
- Garpiel R., 2003, *Perswazja w przekazach kaznodziejskich. Na przykładzie homilii Jana Pawła II wygłoszonych podczas pielgrzymki do Polski w 1979 roku*, Kraków: Nomos.
- Giszczyńska W.M., 2001, Fenomen idiolektu ks. Włodzimierza Sedlaka. – *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, t. 7, Szczecin: Wydawnictwo Uniwersytetu Szczecińskiego, s. 205–223.
- Godyń J., 1995, *Mały słownik biblizmów języka polskiego – od Adama i Ewy zaczynać*, Kraków–Warszawa: Towarzystwo Miłośników Języka Polskiego.
- Gomola A., 2010, *Bóg kobiet. Studium językoznawczo-teologiczne* (Teolingwistyka 7), Tarnów: Biblos.

- Gorzelana J., 2006, *Właściwości językowo-stylistyczne poezji religijnej Franciszka Karpińskiego*, Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Gorzelana J., 2016, *Swoistość stylistyczno-językowa poezji religijnej okresu oświecenia*, Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Gozdek M., Woźniak E., 2023, Słownictwo religijne a reformacja. Głos w dyskusji nad konfesyjnym zróżnicowaniem polskiej leksyki w XVI wieku, „*LingVaria*”, vol. 18, nr 1, s. 167–178.
- Greń Z., 2012, Słownictwo religijne w gwarach Śląska Cieszyńskiego, „*Poradnik Językowy*”, z. 1, s. 38–54.
- Greszczuk B., 2000, *Archetypy starotestamentowe w polskich przekładach psalmów*, Rzeszów: Wyższa Szkoła Pedagogiczna.
- Grzegorzczukowa R., 1993, POKORA, PYCHA i pojęcia pokrewne. – *Nazwy wartości. Studia leksykalno-semantyczne I*, red. J. Bartmiński, M. Mazurkiewicz-Brzozowska, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 23–39.
- Grzegorzczukowa R., 2001, O specyficznych funkcjach wypowiedzi religijnych, „*Etnolingwistyka*”, XIII, s. 77–84.
- Grzelak E., 2005, Zróżnicowanie funkcjonalne języka religijnego. – *Język religijny dawniej i dziś II*, red. S. Mikołajczak, T. Węclawski, Poznań: „Poznańskie Studia Polonistyczne”, s. 39–45.
- Grześkiewicz E., 2016, *Modlitwa indywidualna w analizie genologicznej*, Kraków: Polska Akademia Nauk, Instytut Języka Polskiego.
- Hawrysz M., 2012, *Polemiczna twórczość Marcina Czechowica w perspektywie genologii lingwistycznej*, Zielona Góra: Uniwersytet Zielonogórski.
- Jan Paweł II – człowiek i dzieło, 2001, red. B. Walczak, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Jan Paweł II Odnawiciel Mowy Polskiej, 2009, red. S. Mikołajczak, M. Wrześniewska, Poznań: Wydawnictwo WiS.
- Język doświadczenia religijnego, t. I (2008) – XI (2018), red. G. Cyran, E. Skorupska-Raczyńska, Szczecin: Uniwersytet Szczeciński – Gorzów Wielopolski: Wydawnictwo Naukowe Akademii im. Jakuba z Paradyża.
- Język homilii i kazań (Teolingwistyka 16), 2020, red. W. Przyczyna, K. Skowronek, Tarnów: Biblos.
- Język katechezy (Teolingwistyka 5), 2008, red. R. Przybylska, W. Przyczyna, Tarnów: Biblos.
- Język – media – religia. Konteksty Europy Środkowo-Wschodniej (Teolingwistyka 19), 2022, red. M. Cybulski, J. Jęczeń, M. Mocarz-Kleindienst, M. Widel-Ignaszczak, Tarnów: Biblos.
- Język w liturgii (Teolingwistyka 14), 2018, red. B. Drabik, W. Przyczyna, Tarnów: Biblos.

- Kamieniecki J., 2012, Sposoby upraszczania tekstów współczesnych przekładów biblijnych w świetle koncepcji *plain language* (na wybranych przykładach), „*Studia Filologiczne UJK*”, t. 34, s. 539–558.
- Kamper-Warejko J., Kulawicka-Kamińska J., 2020, Perswazja w czasach reformacji. Renesansowe teksty apologetyczne trzech konfesji: katolicyzmu, protestantyzmu i islamu, „*Roczniki Humanistyczne*”, t. LXVIII, z. 6, s. 59–82, <http://dx.doi.org/10.18290/rh20686-4>.
- Karol Wojtyła Jan Paweł II – *Słowa prawdy i życia. Studia lingwistyczne*, 2010, red. B. Taras, K. Ożóg, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Karpluk M., 2001, *Słownik staropolskiej terminologii chrześcijańskiej*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe DWN.
- Karwala M., 1996, *Metafizyka oczywistości. (O poezji księdza Jana Twardowskiego)*, Kraków: Impuls.
- Kępka I., 2005, *Modlitewniki Kalwarii Wejherowskiej (1785–1901) – słownictwo i frazeologia*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Kępka I., 2009, Językowe środki perswazji w polskich kazaniach katolickich od oświecenia do czasów współczesnych (na wybranych przykładach), „*Język – Szkoła – Religia*”, nr 4, s. 152–161.
- Kępka I., 2011, *Przepowiadanie ks. Hieronima Kajsiewicza CR (1812–1873). W kręgu analiz genologicznych i aksjologicznych*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Kępka I., 2023, *Kazania ks. Aleksandra Jelowickiego. Językowe konceptualizacje świata wartości*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Kindziuk M., 2020, Problemy użycia języka religijnego we współczesnych mediach, „*Roczniki Nauk Społecznych*”, t. 12(48), s. 67–83.
- Klich E., 1927, *Polska terminologia chrześcijańska*, Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- Klimczak P., 2004, Słownictwo współnoodmianowe o treści religijnej, „*Poradnik Językowy*”, z. 1, s. 44–52.
- Kładoczny P., 2004, *Proroctwa chrześcijańskie jako gatunek mowy na tle innych gatunków profetycznych*, Zielona Góra: Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Kołąkowski L., 1991, O wypowiedzianiu niewypowiedzanego: język i sacrum. – *Język a Kultura*, t. 4, red. J. Bartmiński, R. Grzegorzczak, Wrocław: „Wiedza o Kulturze”, s. 53–63.
- Kominek A., 2009, *Metafory prawa moralnego w dyskursie religijno-etycznym. Studium lingwistyczno-kognitywne*, Kielce: Wydawnictwo Akademii Świętokrzyskiej.
- Komornicka M., 1994, *Słownik zwrotów i aluzji biblijnych*, Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie.

- Kowalewska-Dąbrowska J., 2006, *Językowy obraz Boga i człowieka w poezji Jana Twardowskiego*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Kowalska D., 2003, *Styl „Psalterza floriańskiego” na tle porównawczym*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Kowalska D., 2013, *Sztuka słowa Mikołaja Reja. Studium stylistycznojęzykowe „Psalterza Dawidowego”*, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Koziara S., 1993, *Pojęcia wartościujące w polskich przekładach Psalterza*, Kraków: Universitas.
- Koziara S., 2001, *Frazeologia biblijna w języku polskim*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej.
- Koziara S., 2009, *Tradycyjne biblizmy a nowe polskie przekłady Pisma Świętego (ujęcie filologiczno-normatywne)*, Kraków: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Kucharska-Dreiss E., 2004, Teolingwistyka – próba popularyzacji terminu. – *Język religijny dawniej i dziś*, red. S. Mikołajczak, ks. T. Węclawski, Poznań: „Poznańskie Studia Polonistyczne”, s. 23–30.
- Kudyba W., 2000, *„Aby mowę chrześcijańską odtworzyć na nowo...” Norwida mówienie o Bogu*, Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Kulawicka-Kamińska J., 2004, *Kształtowanie się polskiej terminologii muzułmańskiej: na podstawie piśmiennictwa religijnego Tatarów litewsko-polskich*, Toruń: Towarzystwo Naukowe.
- Kulawicka-Kamińska J., 2013, *Przekład terminologii religijnej islamu w polskich tłumaczeniach Koranu na tle biblijnej tradycji translatorycznej*, Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Kwilecka I., 2003, *Studia nad staropolskimi przekładami Biblii*, Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza.
- Lisowski T., 2010, *Sola Scriptura. Leksyka Nowego Testamentu Biblii gdańskiej (1632) na tle porównawczym. Ujęcie kwantytatywno-dystrybucyjne*, Poznań: Wydawnictwo Rys.
- Lisowski T., 2018, *Przekłady Jakuba Wujka w odnowie leksyki Nowego Testamentu gdańskiego (1606). Ujęcie dystrybucyjno-kontekstowe*, Poznań: Wydawnictwo Rys.
- Łojek M., 2001, Słownictwo homilii w świetle badań statystycznych, „*Poradnik Językowy*”, nr 6, s. 32–48.
- Majewska-Tworek A., Zaśko-Zielińska M., 2004, Ogłoszenia parafialne – opis cech gatunkowych. – *Język religijny dawniej i dziś*, red. S. Mikołajczak, ks. T. Węclawski, Poznań: „Poznańskie Studia Polonistyczne”, s. 77–85.
- Makuchowska M., 1995, Styl religijny. – *Przewodnik po stylistyce polskiej*, red. S. Gajda, Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej.
- Makuchowska M., 1998, *Modlitwa jako gatunek języka religijnego*, Opole: TiT.

- Makuchowska M., 2008, Polski dyskurs religijny – tradycja i zmiana. – *Język polski w europejskiej przestrzeni kulturowo-językowej*, red. S. Gajda, Opole: Uniwersytet Opolski, s. 283–374.
- Makuchowska M., 2009, Prymas, ojciec, pasterz... Role komunikacyjne kardynała Wyszyńskiego, „*Stylistyka*”, t. XVIII, s. 203–217.
- Makuchowska M., 2011, *Od wrogów do braci. Posoborowe zmiany w dyskursie Kościoła katolickiego*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Makuchowska M., 2013, Styl religijny. – *Style współczesnej polszczyzny. Przewodnik po stylistyce polskiej*, red. E. Malinowska, J. Nocoń, U. Żydek-Bednarczuk, Kraków: Universitas, s. 487–528.
- Makuchowska M., 2019, Metafory Kościoła we współczesnym dyskursie katolickim. – *Gatunki i style dyskursu publicznego w ujęciu konfrontatywnym*, red. A. Charciarek, A. Zych, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 171–195.
- Makuchowska M., 2024, Dyskurs a religia. – *Lingwistyczne badania nad dyskursem. Kompendium*, red. W. Czachur, A. Rejter, M. Wójcicka, Kraków: Universitas, s. 825–839.
- Matuszczyk B., Wojtak M., 2004, O wyznacznikach stylu współczesnych kazań, „*Studia Językoznawcze*”, t. III, s. 73–78, <https://doi.org/10.14746/psj.2017.34.7>.
- Mikołajczak S., 2004, Modlitwa powszechna – kształt językowy i charakterystyka gatunkowa. – *Język religijny dawniej i dziś*, red. S. Mikołajczak, ks. T. Węclawski, Poznań: „Poznańskie Studia Polonistyczne”, s. 86–94.
- Mikołajczak S., Rybka M., 2013, Badania nad językiem religijnym w Polsce w latach 1988–2013. Osiągnięcia – perspektywy badawcze, „*Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*”, t. 20, z. 2, s. 145–158.
- Nabożeństwo chrześcijańskie. Pojęcie – gatunki – język* (Teolingwistyka 17), 2021, red. W. Przyczyna, A. Sieradzka-Mruk, Tarnów: Biblos.
- Nowa ewangelizacja. Język – teologia – kultura* (Teolingwistyka 13), 2017, red. M. Nowak, W. Przyczyna, Tarnów: Biblos.
- Nowak M., 2005, *Świadectwo religijne. Gatunek – język – styl*, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Nowak M., 2015, *Biblia wierszem dziś. Studium językowo-stylistyczne*, Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Obraz Boga Ojca w kulturze*, 2000, red. M. Ołdakowska-Kufłowa, U. Mazurczak, Lublin: Wydawnictwo Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Obremski K., 1990, *Obraz Boga w polskiej liryce religijnej XVII wieku*, Toruń: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego w Toruniu.
- Odkrywanie tajemnic polszczyzny biblijnej. Wybór łódzkich prac językoznawczych*, 2022, red. E. Umińska-Tytoń, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Ołdakowska-Kufel M., 2004, *Blask Słowa. Inspiracja biblijna w twórczości literackiej Jana Pawła II*, Kielce: Instytut Teologii Biblijnej „Verbum”.

- Ożóg K., 2019, Ewolucja polskiego dyskursu religijnego Kościoła rzymskokatolickiego – na podstawie dwóch wydań *Śpiewnika kościelnego* ks. Jana Siedleckiego. – *Gatunki i style dyskursu publicznego w ujęciu konfrontatywnym*, red. A. Charciarek, A. Zych, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 149–170.
- Ożóg K., 2022, *Polskie pieśni religijne. Aspekty językowe i kulturowe*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Pałucka I., 2000, Czy istnieje „język religijny”? „*Język Polski*”, z. 3–4, s. 176–184.
- Pawlikowska A., 2015, *Zróżnicowanie leksykalno-semantyczne dyskursów wyznaniowych na materiale polskich tekstów ewangelickich, katolickich i prawosławnych*, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego i Quaestio.
- Pethe A., 2000, *Poeta czasu otwartego. O wierszach ks. Janusza Stanisława Pasierba*, Katowice: Biblioteka Śląska.
- Pethe A., 2012, *Ars, fides et ratio. Esej teologiczny? (Tischner – Pasierb – Szymik)*, Siedlce: Wydawnictwo Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego.
- Pieciul-Karmińska E., 2007, *Językowy obraz Boga i świata: o przekładzie teologii niemieckiej na język polski*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Pieśń i piosenka religijna w ujęciu lingwistycznym, teologicznym i artystycznym* (Teolingwistyka 18), 2022, red. M. Jankosz, W. Przyczyna, Tarnów: Biblos.
- Polszczyzna biblijna. Między tradycją a współczesnością* (Teolingwistyka 6), 2009, red. S. Koziora, W. Przyczyna, Tarnów: Biblos.
- Przybylska R., 2023, Słownictwo religijne w *Wielkim słowniku języka polskiego PAN*. – *Nazwa – styl – tekst. Księga jubileuszowa dedykowana Profesor Elżbiecie Umińskiej-Tytoń*, red. A. Gajda, A. Pawłowska-Kościelniak, R. Zarębski, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 197–212.
- Przybylska R., Przyczyna W., 2012, Archaiczny czy nowoczesny, wzniosły czy potoczny, żargon czy nowomowa? Język polski w Kościele Rzymskokatolickim. – *Oblicza polszczyzny*, red. A. Markowski, R. Pawelec, Warszawa: Narodowe Centrum Kultury, s. 105–112.
- Przymuszała L., 2023, *Struktura i pragmatyka „Postylli” Samuela Dambrowskiego*, Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Retoryka dziś. Teoria i praktyka*, 2001, red. R. Przybylska, Kraków: Poligrafia Salezjańska.
- Retoryka na ambonie. Z problemów współczesnego kaznodziejstwa*, 2003, red. P. Urbański, Kraków: Wydawnictwo „M”.
- Rutkowska I., 2017, *Niepojęty świat duszy. Język doświadczeń mistycznych św. Faustyny Kowalskiej* (Teolingwistyka 12), Tarnów: Biblos.
- Rutkowska I., 2023, Język tekstów mistycznych w języku religijnym. Propozycja klasyfikacji, „*Filologia Polska. Roczniki Naukowe Uniwersytetu Zielonogórskiego*”, t. 9, s. 159–174.

- Rutkowska J., 2014, *Językowy obraz Bożej Matki w XIX- i XX-wiecznych czytankach i kazaniach majowych*, Gorzów Wielkopolski: Akademia im. Jakuba z Paradyża.
- Rybka M., 2014, *Kształtem jest miłość. Obraz miłości w tekstach Jana Pawła II*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Sacrum w literaturze*, 1983, red. J. Gotfryd, M. Jasińska-Wojtkowska, S. Sawicki, Lublin: Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego.
- Sieradzka-Mruk A., 2003, *Odbiorca jako czynnik kształtujący wypowiedź (na przykładzie kazań dla dzieci)*, Kraków: Towarzystwo Wydawnicze „Historia Iagello-nica”.
- Sieradzka-Mruk A., 2016, „Radość i nadzieja, smutek i trwoga” w nabożeństwie drogi krzyżowej. Wybrane aspekty dyskursu religijnego w XX wieku na przykładzie leksyki dotyczącej uczuć, Kraków: „Księgarnia Akademicka”.
- Skowronek K., 2006, *Miedzy sacrum a profanum. Studium językoznawcze listów pasterskich Konferencji Episkopatu Polski (1945–2005)*, Kraków: Lexis.
- Sławek J., 2018, *Poetyckie żywioły sacrum. Obrazy świętości w utworach Janusza Stanisława Pasierba, Karola Wojtyły / Jana Pawła II, Anny Kamieńskiej i Zbigniewa Jankowskiego*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Słownik polskiej terminologii prawosławnej*, 2022, red. W. Przyczyna, K. Czarnecka, M. Ławreszuk, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Sobczykowa J., 2023, Język sakralny wobec polskiego języka narodowego. Łacina, „Forum Lingwistyczne”, vol. 11, s. 1–12.
- Szarlej J., 2013, *Językowy obraz człowieka w profetycznych księgach Starego Testamentu*, Bielsko-Biała: Wydawnictwo Naukowe Akademii Techniczno-Humanistycznej.
- Szczepińska B., 2005, *Ewangelie tylekroć tłumaczone. Studia o przekładach i przekładaniu*, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Tysiąc lat polskiego słownictwa religijnego*, 1999, red. B. Kreja, Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego.
- Umińska-Tytoń E., 2016, Łódzkie badania nad językiem religijnym. – *Chrześcijańska kultura, myśl i edukacja*, red. B. Bogółbska, M. Worosowicz, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 177–183.
- Walczak B., 2007, Pismo Święte w przekładach na gwary i slangi? – *Język religijny dawniej i dziś III*, red. P. Bortkiewicz, S. Mikołajczak, M. Rybka, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, s. 408–414.
- Wiatrowski P., 2010, *Morfologiczne i leksykalne wykładniki negatywnych emocji w „Przewodniku Katolickim” z lat 1895–2005*, Poznań: Wydawnictwo Rys.
- Wieczorek U., 2018, Pojęcie radości w opisie doświadczenia mistycznego, „Poznańskie Spotkania Językoznawcze”, nr 35–36, s. 159–167, <https://doi.org/10.14746/psj.2018.12>.

- Wilkoń A., 2002, *Dzieje języka artystycznego w Polsce. Języki i style literatury barokowej*, Kraków: Universitas.
- Wilkoń A., 2004, *Dzieje języka artystycznego w Polsce: średniowiecze*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Winiarska I., 2004, *Słownictwo religijne polskiego kalwinizmu od XVI do XVIII wieku na tle terminologii katolickiej*, Warszawa: Semper.
- Wittlieb M., Krzyżanowski S., Skowroński J. (red.), 1991, Bibliografia współczesnej polskiej onomastyki biblijnej, „*Szczecińskie Studia Kościelne*”, z. 2, s. 76–80.
- Wojtak M., 1992, O początkach stylu religijnego w polszczyźnie, „*Stylistyka*”, t. I, s. 90–97.
- Wojtak M., 1999, Wyznaczniki gatunku wypowiedzi na przykładzie tekstów modlitewnych, „*Stylistyka*”, t. VIII, s. 105–117.
- Wojtak M., 2003, List pasterski – pragmatyczny aspekt wzorca gatunku. – *Znak językowy w pejzażu semiotycznym. Księga pamiątkowa ku czci profesora Józefa Wierzchowskiego*, Siedlce: Akademia Podlaska, s. 184–198.
- Wojtak M., 2004, Styl religijny w perspektywie genologicznej. – *Język religijny dawniej i dziś*, red. S. Mikołajczak, ks. T. Węclawski, Poznań: „Poznańskie Studia Polonistyczne”, s. 104–113.
- Wojtak M., 2007, Rachunek sumienia – analiza genologiczna. – *Język religijny dawniej i dziś III*, red. B. Bortkiewicz, S. Mikołajczak, M. Rybka, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, s. 289–299.
- Wojtak M., 2009, Polimorficzność stylu religijnego we współczesnej polszczyźnie. – *Język religijny dawniej i dziś (w kontekście teologicznym i kulturowym) V*, red. P. Bortkiewicz, S. Mikołajczak, M. Rybka, Poznań: „Poznańskie Studia Polonistyczne”, s. 115–125.
- Wojtak M., 2011, *Współczesne modlitewniki w oczach językoznawcy. Studium genologiczne* (Teolingwistyka 9), Tarnów: Biblos.
- Wojtak M., 2013, Przeobrażenia języka religijnego w ostatnim siedemdziesięcioleciu – zarys problematyki. – *70 lat współczesnej polszczyzny. Zjawiska – procesy – tendencje. Księga jubileuszowa dedykowana profesorowi Janowi Mazurowi*, red. A. Dunin-Dudkowska, A. Małyska, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, s. 311–340.
- Wojtak M., 2019, *Do Boga..., o Bogu..., przed Bogiem... Gatunki przekazu religijnego w analizie filologicznej* (Teolingwistyka 15), Tarnów: Biblos.
- Wojtak M., 2021, Genologiczna charakterystyka nabożeństwa – zarys problematyki. – *Nabożeństwo chrześcijańskie: pojęcie – gatunki – język* (Teolingwistyka 17), red. W. Przyczyna, A. Sieradzka-Mruk, Tarnów: Biblos, s. 141–161.
- Woźniak E., 2002, *Słownictwo i frazeologia Psalterza krakowskiego (1532) na tle ówczesnych przekładów biblijnych* („Acta Universitatis Lodziensis. Folia Linguistica” 41), <https://doi.org/10.18778/0208-6077.41>.

- Zachwieja M., 1999, Język listów pasterskich Episkopatu Polski z lat 1945–1966. – *Synchroniczne i diachroniczne aspekty badań polszczyzny*, t. 5, red. M. Białośkórska, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, s. 429–442.
- Zagórska K.A., 2018, *Misyjność mediów katolickich na przykładzie Radia Emaus. Studium pragmatyngwistyczne*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Zarębianka Z., 2001, *Tropy sacrum w literaturze XX wieku. Od zagadnień motywicznych do perspektyw hermeneutycznych*, Bydgoszcz: Homini.
- Zarębski R., 2005, *Słownik nazw osobowych w polskich przekładach Nowego Testamentu*, Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie.
- Zarębski R., 2006, *Nazwy osobowe w polskich przekładach Nowego Testamentu*, Łódź: Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie.
- Zdunkiewicz-Jedynak D., 1996, *Językowe środki perswazji w kazaniu*, Kraków: Wydawnictwo „Poligrafia Salezjańska”.
- Zdunkiewicz-Jedynak D., 2006a, „Byśmy mogli iść do Pana razem”. Piosenka pielgrzymkowa – wzorzec gatunkowy w aspekcie pragmatycznym, kognitywnym i stylistycznym, „*Poradnik Językowy*”, nr 10, s. 134–141.
- Zdunkiewicz-Jedynak D., 2006b, *Surfując po Internecie w poszukiwaniu Boga... Gatunki komunikacji religijnej na polskich katolickich stronach internetowych* (Teolingwistyka 2), Tarnów: Biblos.
- Zdunkiewicz-Jedynak D., 2014, Funkcja sakralna w tekstach i w języku. Perspektywa językoznawcy. – *Funkcje wypowiedzi religijnych* (Teolingwistyka 11), red. R. Przybylska, W. Przyczyna, Tarnów: Biblos, s. 21–32.
- Z kołędą przez wieki. Kołеды w Polsce i w krajach słowiańskich*, 1995, red. T. Budrewicz, S. Koziara, J. Okoń, Tarnów: Biblos.

Religious style

This article presents the main directions and achievements of Polish linguistic research on religious style from 1970 to 2024. The author outlines the institutional background of this research including academic centres, conferences, publishing series, journals, and the Religious Language Team at the Polish Academy of Sciences and then lists the various terms used to define the subject of study.

In describing the methodological perspectives, the article highlights the significance of the shift from structuralism to an anthropological-semiotic conception of style. This shift enabled the inclusion of extra-linguistic features reflected in the language of texts as stylistic properties. The next section discusses the main issues addressed by researchers: the functions of religious style; its genres (prayers, hymns, sermons, etc.); the nature of its various substyles (including liturgical, preaching, cat-

echetical, mystical, theological, biblical, media, and artistic); religious lexis; linguistic images of selected elements of the sacred world and religious concepts; axiological and emotional characterisation of texts; the personal styles of religious figures (such as preachers, including John Paul II, and poets); the transformation of religious style; and general characteristics of the style.

The review reveals strong scholarly interest in religious style in Poland, with particular attention given to its contemporary state, though its historical development has also been explored. The genres through which this style is expressed, especially liturgical genres, have been thoroughly analysed, primarily due to the work of Maria Wojtak. As for the features of religious style, research shows that a certain traditional and characteristic set of features is associated with genres performed during liturgy, whereas outside the liturgy, religious style tends to approach contemporary colloquial language.

Keywords: religious style, religious style research in Poland, genres of religious style, features of religious style

